

Välkommen till Haninge!

Haninge har mycket att erbjuda. En vacker skärgård, vidsträckt skogsområde och trolsk vildmark i Tyresta nationalpark. Här finns många forntinnen och unika kulturmiljöer. Haninge är en kommun att trivas i, både för dig som boende och besökare.

Aktuell turistinformation finner du på www.haninge.se

136 81 Haninge 08-606 70 00

Utflyktsmål och sevärdheter

Ströva vid vacker natur i Haninge och Tyresta nationalpark

NATUR

- Tyresta nationalpark**
Urskogen i Tyresta är unik med sin mångfald av växter och djur. Området blev nationalpark 1993 och har mycket stort värde för naturvetenskap. Besök *Naturreservatet* i Tyresta by, en bygd som föregått i Sveriges historia. Här finns information om samtliga nationalparker i Sverige.
- Jättegyttor** är vid **Kolatorp**, **Nytorp**, **Gålgå**, **Häringe**, **Örnö** och **Gemböte**. Gyttorna anses ha uppkommit då smältvattnet från sidan skrat ner i någon spricka och salt stenar i rotation mot berggrunden. I några gyttor finns den så kallade löpstenen kvar. De största gyttorna är flera meter djupa.
- Rudans fruktområde och naturreservat**
Rudansområdet, stora tilli pondelägerstaden i Handen, är ett stortareid fruktområde med bad, motionsspår, grillplatser, frisbee-golf, fisker, servering m.m. Det oerhövda mossarspåret är ett populärt träningsställe, inte minst för skidåkare vintertid. Härifrån stigar ett stort vandingsledet rakt in i de stora Hanvedskäglarna. Plogad skidskidens vintertid.
- Slättnosens naturpark**
Parken, som ligger mellan Handen och Jordbro, är formad under åtminstone hundra år. Byten med naturparken är ett uttryck för medveten och biologisk rening av dagvatten och samtidigt ge möjligheter till rekreation.
- Skutans naturområde**
Vid Skutans gård söder om Brandbergen finns en 2,1 km lång naturstig skylad med information om djur-, skogs- och växtvärld. Här finns fåglar, utskottskäp, vindskydd och grillplatser.
- Tungelsta trädgårdspark**
I centrala Tungelsta ligger en trädgårdspark. Här finns vassingsgröer för växtörvning, sommarbarnplanteringar med mera. I parken finns även konstverket Torne, av konstnären Jan Hållström.
- Cultringskärrat**
Mellan Jordbro och Västerhaninge ligger Gullingskärrat – "Hanings egen regnskog". Genom den fem hektar stora skogen i kärrat slingrar sig en liten bäck i landskap med många bumbunkar. Kärrat är mest berömt för sin många sällsynta mossor.
- Sandemar**
Några hundra meter öster om slottet finns ett strandområde med grunda, kalkrika strandlinjer. Här finns många svarta växter bl a ett flertal sällsynta orkidier. Sydost om slottet ligger vackra strandängar med raspas för många flyttfåglar. I slutet av maj blommar här tusentals kungsälgslöjor.

HANINGE, GÅLGÅ

- Tornberget**
Söderns högsta punkt ligger 111 meter över havet. Myren runt den lilla Tornbergsgården har en intressant växtlighet.
- Vädersjön**
Kommunens kanske finaste fågeljö. Det höga berget på sjöns östra sida ger goda utsiktsplatser för fågelvärd.
- Härings/Landfjärden**
Söderns består av ett förmåligt lövsogsländslap med odlad mark, havstränder och skog samt ett rikt till av promenadstigar. Runt Bobbäcken är fågellivet rikt och vid Byholmen finns många sällsynta växter.
- Arbotta**
Ett av de vackraste kulturlandskapen på Södern. De öppna hagmarkerna och strandängarna öster om Arbotta på Muskö har ett mycket rikt växt- och djurliv.
- Gålgå**
Gålgå naturreservat är ett populärt utflyktsmål. Likt för sina härifrån badplatser vid sandstränder och klippfallar. Det fiskrika vattnet lockar många fritidsfiskare. Det omväxlande kulturlandskapet är mycket vilt- och fågelrikt och hagmarkerna nordost om Skogsbän är särskilt artrika.
- Örnö**
Örnö är den största ön i södra skärgården. Naturen är omväxlande med skog, hällmarker och flera insjöar. Växt- och djurlivet är rikt och ön har fina svampmarker. På Örnöbovid finns ett naturområde med sälgerna bergarter och vackert "bandade" berghallar.

Utbildning

Äret runt är Utö ett av de mest populära utflyktsmålen i Stockholms södra skärgård. Ön har en härlig natur med fina blå- och svampmarker. Här finns underbara badställen och goda fiskemöjligheter samt cykelutrustning för egna utflykter.

Drottninggrottan på Nättåra
Grotta med tradition. Här sägs Gustav II Adolfs änka Maria Eleonora ha gömt sig under sin flykt från Sverige 1640.

Huvudskär
Huvudskär är den ynnsta ögruppen i Haninges skärgård. Arkipelagen har ett rikt fågellevn samt ger fantastiska möjligheter till bad och fisker vid klippfallarna. Turistfärd från Dalår.

KULTURHISTORISKA BYGGNADER OCH MILJÖER

- Årsta slott**
Årsta slott har anor från medeltiden. Ett äldre hus har legat cirka 500 meter norr om dagens slottbyggnad. Grundmurarna syns ännu. Det nuvarande slottet är dock uppfört omkring 1650. Exteriör till slottet väl bevarat. Här bodde författaren, ingen Fredrika Bremer och hennes väning finns kvar. Årsta slott är släp en golf- och konferensanläggning.
- Sandemars slott**
Det vackra slottet i karolinstil är från 1670-talet och har en unik barockträdgård. Huset är bl a beömt för sina praktfulla takmålningar. Slottet är beömt och inte tillgängligt för allmänheten, men det är tillåtet att ströva i de vackra omgivningarna.
- Härings slott**
Ett fantastiskt slott från 1657, vackert beläget vid Landfjärden. Dess utpräglat utsökande har ändrats flera gånger. Häringe har ägts av en rad kända svenskar, bland andra Gustav Vasa, Torsten Kreuger och familjen Wener-Gren. Slottet och parken är idag en modern kurs- och konferensanläggning.
- Österhaninge kyrka**
Haninges äldsta delar är från slutet av 1200-talet. Ombygdes senast 1831 efter ett brandslag då kyrkan brändes ut. År 1966 genomgick byggnaden en omfattande renovering. 2004 renoverades kyrkan igen.
- Västerhaninge kyrka**
Kyrkans äldsta delar är från slutet av 1200-talet. Ombygdes senast 1831 efter ett brandslag då kyrkan brändes ut. År 1966 genomgick byggnaden en omfattande renovering. 2004 renoverades kyrkan igen.
- Templet i Västerhaninge**
Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga (Mormontemplet) i Västerhaninge invigdes 1985 och är den enda i sitt slag i Sverige. Här finns ett släktforskningscentrum. Guidade turer enligt överenskommet.

Tyresta trädgårdspark.

- Tingshuset i Västerhaninge**
Tingshuset byggdes av byggnadsår från 1700-talet. Huset har en sevärd interiör. På tonen finns det inredda torpet Janstorp m 11 byggnader.
- Tyresta by**
Byn är kulturhistoriskt intressant med väl bevarad äldre bebyggelse. Vid mitten av 1700-talet fanns här fem gårdar. *Janssonsgränd* på det gamla byberget är ännu i drift och brukas av en arendator. *Dalårgressgården*, som flyttades till sin nuvarande plats på 1820-talet, fungerar idag som raststuga och servering.
- Dalarö samhälle**
Det är den gamla miljön och bebyggelsen som är Dalarös främsta sevärdhet. Vid mitten av 1800-talet började samhället förändras genom tillströmning av sommarboende och en omfattande byggnation av villor påbörjades. Vid en randvandring i samhället ser man en tydlig skillnad mellan den äldre bebyggelsen med låga timrade, rödmålade hus och den senare bebyggelsen med verandor, balkonger och snickarglädje. Dalarö blev tall- och lössläpplens plats på mitten av 1600-talet.
- Dalarö skans**
Fästningen uppfördes 1656 för att skydda Stockholms södra inlopp. Skansen fungerade som försvarsfästning fram till 1854.
- Kymmendö**
Om där August Strindberg hämtade inspiration till sin berömda bok *Hansöborna*. Glöden med de gamla byggnaderna finns kvar, liksom författarens skrivstuga. Allt inramat av den vackra skärgårdsmiljön som skildras i boken.

Sundby ruinerna på Örnö

Huvudbyggnaden till Sundby gård från 1600-talet brändes 1719 av ryssarna och är nu en väcker ruin vid Sundbyhamnen. På andra sidan viken ligger den nuvarande huvudbyggnaden, uppförd 1720.

Ålvsabbenmonumentet
Monumentet restes 1930. Det var 300 år efter Gustav II Adolfs avfärd från Ålvsabben till Tyskland och 30-åriga kriget. Monumentet ligger högt upp på Kapellön och syns vida omkring. På Kapellön finns också rester av ett gammalt kapell och en kyrkogård.

Gruvorna på Utö
Det finns gott om sevärdheter på Utö, många med anknytning till Utös historia som centrum för gruvgrävningen. Här finns lämningar efter Sveriges förmodligen äldsta jerngruva. Redan på 1100-talet betes järnmalmen på ön. Spår efter gruvdriften är i första hand de vattenfyllda gruvhällarna och de stora varphögarna. Öns geologi är berömd, bland annat var det här man upptäckte grundmetall titan för första gången.

Lurgatan på Utö
Längs Lurgatan ligger olika parterter från 1700-talet. Stugorna var gruvarbetarbostäder på den tiden men är sedan slutet av 1800-talet sommarboende.

Utö kvarn
Kvarnen byggdes 1791 och har på senare tid restaurerats till ursprungligt skick. Här har man en fantastisk utsikt över skärgården.

Muskö tunneln
En viktigt förbindelse Muskö med fastlandet. Den tre kilometer långa tunneln ökar sin djupaste del 60 meter under havsytan. Tunneln invigdes 1964.

FORNLÄMNINGAR M M

- Runtstättar**
Ett tjugotal runtstättar finns i Haninge. De flesta i form av resta stenar men två runtstättar har hittats i bergfallar, vid Tyresta by samt vid Dalaröviden cirka 1 kilometer norr om Ålvsjön. Den senare upptäcktes så sent som 1964. Flera av runtstättarna pryds av en "tunnup". I de flesta fall finns en informationsplak på platsen. Samtliga runtstättar ligger följande redovisade på kartan.
- Gravfält**
Haningsgraven har varit befolkad i minst 9 000 år. Många föreläsningar påminner om detta. I kommunen finns ett stort antal gravfält från i första hand järnåldern. Det största och mest kända gravfältet ligger söder om Jordbro. Detta viktiga gravfält är Svalövs äldsta rikt Birkå. Andra stora och välbevarade gravfält finns bland annat vid Hasslingby, Ekby, Ornså, Tyresta och på Örnö.
- Fornborgar**
Rester av ett antal fornborgar har påträffats i kommunen. Dessa ligger normalt högt upp på något berg. Borgarna kan ibland vara svåra att upptäcka

Sönderås, Ålvsjön. Naturen och Berntes runsten 8 2011

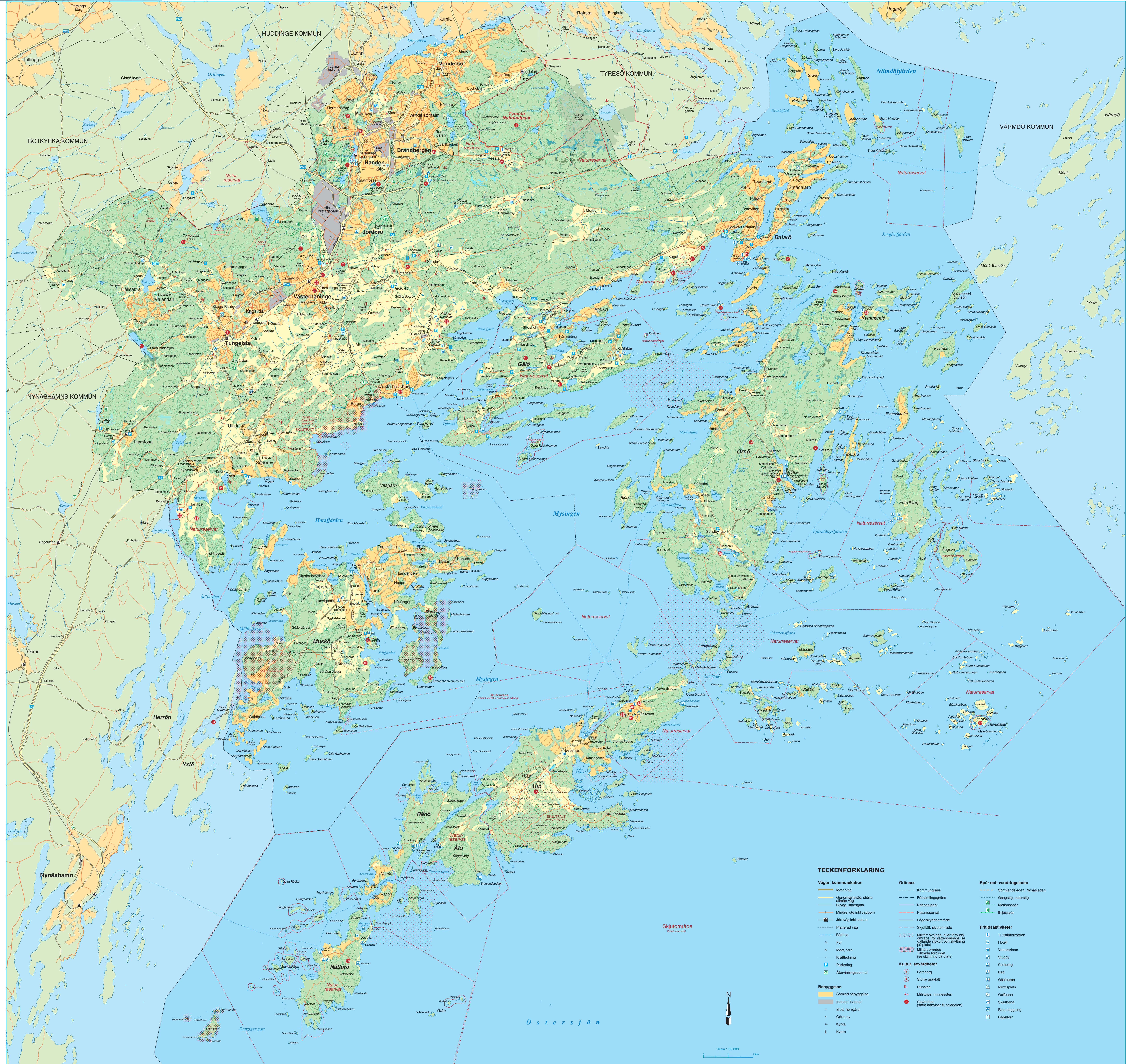
Men några är definitivt värda att besöka, till exempel vid Örnö, Lugnet, Övre Rudaljön och Gålgå eller varför inte den vid Skogsbän anses största kommungränsen.

Måstötter
Redan på 1650-talet började riksvägar mätas och märkas ut. I över 200 år användes 6 k milstaplar som vägmarkörer. Stolpar sattes upp var fjärdedels mil – en fjärdingsväg. Milstapornas mittpunkt var 10 689 m. Idag finns 19 bevarade måstötter i Haninge. Samtliga finns utmärkta på kartan.

Ryssningar
Släktkonstruktioner som sågs ha byggts och använts av ryssarna som bak- eller värmegångar i samband med dens härjningar i skärgården år 1719. De flesta ryssningar i Haninge finns på Utö, Rånö och Nättåra.

MUSEER

- Nationalparkernas hus, Tyresta**
- Skolmuseet, Svertbäcken**
- Museum och smedja, Handen**
- Tingshuset, Västerhaninge**
- Folk- och Trädgårdsmuseet, Tungelsta**
- Sportutrustningsmuseum, Årsta Havsbad**
- Sångårdsrummet, Dalarö**
- Anders Franséns forskarstuga, Dalarö**
- Crytholmens frukt- och smedjemuseum, Muskö**
- Bygdemuseet, Örnö**
- Gruvsmuseet, Utö**
- Sångårds- och byggemuseum, Gålgå**

TECKENFÖRKLARING

Vägar, kommunikation	Gränser	Spår och vandingsleder
Motorväg	Kommungräns	Sommarsädes-, Ålvsjönsleden
Gator/fartygsväg, större allmän väg	Forsamlingegräns	Gångstig, naturstig
Små väg, stadsplan	Nationalpark	Motorvägs
Minre väg inkl vägrom	Naturreservat	Elljusspår
Järnväg inkl station	Fågelreservat	
Planerad väg	Skjutområde	
Bilväg	Militärt övnings- eller förutsköningsområde (se skiljning på plats)	
Fly	Militärt område (se skiljning på plats)	
Mest, tom		
Kraftledning	Kultur, sevärdheter	
Parkering	Fornborg	
Aerovägningscentral	Större gravfält	
	Skulptur, skulpturmåla	
	Militärt område (se skiljning på plats)	
	Skulptur (alla tillhör till textdelen)	
	Skulptur, minnessten	
	Gård, by	
	Kyrka	
	Kvinn	

Bebyggelse	Fritidsaktiviteter
Sambild bebyggelse	Turistinformation
Industi, handel	Hotell
Slott, herrgård	Vandrarhem
Kyrka	Stugby
Kvinn	Camping
	Bad
	Gästhamn
	Krotoplast
	Golfbana
	Skjutbana
	Fridningsgränd
	Fågelorn

